

Пиріг Галина

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри агрономії, екології та агроінженерії
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Крисоватий Сергій

менеджер ТОВ «ЛНЗ»
магістр
Західноукраїнський національний університет
м. Тернопіль, Україна

Halyna Pyrih

Ph.D (Economics)
West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine

Sergii Krysovatiy

Manager in LTD «LNZ»
Master (Economics)
West Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОГО РІПАКУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

MODERN TECHNOLOGIES OF WINTER RAPS GROWING: THEORETICAL-METHODOLOGICAL AND APPLIED ASPECTS

Актуальність дослідження. Ріпак – третя найбільш важлива олійна культура в світі після пальми і сої, з яких виробляється рослинна олія. За останні 20 років ріпак випередив такі культури як арахіс, хлопок і навіть соняшник.

Ріпак є цінним попередником насамперед для зернових культур. На відміну від соняшнику він мало висушує ґрунт, покращує його агрофізичні властивості та фітосанітарний стан, рано звільняє поле.

В Україні стрімко розвивається новий напрям використання ріпакової олії в якості альтернативного джерела – паливної енергії для двигунів внутрішнього згорання. Біопальне з ріпаку є конкурентноспроможним, надійним в роботі і одночасно позитивно впливає на охорону навколишнього середовища.

Незважаючи на кризу світової економіки ріпак в українському господарстві не здає своїх позицій, залишаючись однією з найрентабельніших культур. Відтак цікавість до технологічних аспектів вирощування ріпаку не зменшується [1].

Теоретично-прикладні питання розвитку виробництва ріпаку знайшли відображення у працях вчених: В. Д. Гайдаша, В. В. Лихочвора, В. Я. Щербакова, О. І. Полякова, В. В. Карпачева, Г. А. Жоліка, В. П. Савенкова, Д. Шпаара, І.М. Івашків, Л.В. Губенко та інших. Констатуючи вагомість одержаних наукових результатів щодо теоретичних і практичних питань технології вирощування ріпаку, окремо зазначимо, що недостатньо опрацьовані сфери комплексного вивчення та оцінки ефективності виробництва ріпаку.

Створення сучасних високопродуктивних сортів і гібридів сприяло впровадженню цієї сільськогосподарської культури у сільське господарство, збільшенню посівних площ, впровадженню сучасної технології вирощування ріпаку з високим рівнем рентабельності.

Вважаємо, що завдяки правильному вибору перевіреного у виробничих умовах гібриду озимого ріпаку можна отримувати високі та сталі урожаї, і дещо мінімізувати ризики вимерзання.

Озимий ріпак добре росте і розвивається на середньо-забезпечених поживними елементами ґрунтах із нейтральною або слабо-кислою реакцією сольового розчину - чорноземах опідзолених, темно-сірих та сірих лісових ґрунтах, дерново-підзолистих, дерново-карбонатних, дернових і дерново-глеюватих ґрунтах з легко- та середньо-суглинковим механічним складом [3]. Найбільш придатними для нього є ґрунти з вмістом гумусу не менш як 0,9-1,1%, кислотністю сольового розчину за показником рН 6,2-6,5, калію (мг на 100 г ґрунту) - 12,0-14,5; фосфору - 6,0-7,5; магнію - 5,0-7,0; бору (мг на 1 кг ґрунту) - 0,25; сірки - 30-60; марганцю - 10-15 [4].

Ріпак є вимогливою рослиною - він любить вологий клімат і родючі глибокі ґрунти. Отже, він потребує більшої уваги та зусиль з боку агровиробників. Вирощування ріпаку в Україні можна порівняти з лотереєю, його популярність зростає, чимало господарств починають вирощувати сільськогосподарські культури, через деякий час ентузіазм поступово зменшується, а через деякий час - знову росте.

З одного боку, це справді вигідно і має велике економічне значення як джерело високоякісної олії. Це експортно-орієнтований продукт, завдяки якому досить легко потрапити на найбільші ринки світу. З іншого боку, ріпак - це досить ризикована культура, яка в поганий рік може стати джерелом збитків замість очікуваного прибутку.

Давайте розглянемо, в чому саме полягають переваги ріпаку, які проблеми найчастіше виникають під час його вирощування та як технологія впливає на врожайність культури. З агрономічної точки зору ріпак має такі основні переваги (табл. 1):

Таблиця 1

Матриця можливостей та загроз при вирощуванні озимого ріпаку

Переваги	Недоліки
1. Чергування посівів сприяє боротьбі із бур'янами	1. Необхідність якісного обробітку ґрунту
2. Цінний попередник	2. Значна заселеність шкідниками медоносної культури
3.Порушення циклу фітозахворювання	3. Потребує достатньої кількості вологи в ґрунті та азоту і сірки для оптимального росту
4. Хороше зелене добриво та чудовий медонос	4. Виніс значної кількості азоту з ґрунту
5. Цінна польовою рослина для дикої природи сільськогосподарських угідь	5. Падалиця ріпаку дуже погано піддається знищенню
Можливості	Загрози
1. Перші гроші аграрія	1. Погане сходження через засуху
2. Може не потребувати додаткового фунгіцидного захисту	2. Зимівля озимого ріпаку несе багато ризиків
3. Обмежує шкідливий вплив вітрової та водної ерозії на ґрунти	3. Прихованохоботник ворог №1
4. Швидке звільнення поля під посів озимих культур	4. Проблеми із бджолярами
5. Хороший фінансовий результат	5. Літня засуха, зливні дощі та інші несприятливі погодні фактори

Джерело: створено автором самостійно

Озимий ріпак працює біофумігантом, його добре розвинена коренева система допомагає зменшити зараження бур'янами. При відповідній технології вирощування ріпаку інтенсивність ерозії ґрунту зменшується за рахунок поліпшення їх структури (знову ж таки завдяки культивуванню кореневої системи). Його можна культивувати на всіх типах ґрунту з рН 6,0-7,0. Завдяки розвиненій кореневій системі він забезпечує надходження та накопичення вологи в глибоких шарах ґрунту, а також сприяє її кращій аерації. Короткі періоди сівозміни значно підвищують ризик таких захворювань, як фузаріозне в'янення, фомоз, переноспороз, склеротиноз. Використання олійного ріпаку та його залишків (у

вигляді мульчі), що містять глюкозинопатії, сприяє пригніченню утворення патогенних мікроорганізмів у ґрунті та зменшує ризик захворювань для наступного врожаю.

Зелене добриво може забезпечити збільшення ґрунтової органічної речовини в кількості, що відповідає внесенню 10-15 т / га гною. Осимий ріпак утворює зелену масу раніше за інші кормові культури - в середині квітня або на початку травня. Це дуже важливо для тваринництва. Більше того, олійний ріпак можна успішно використовувати як стерню або озиму культуру.

Щільне покриття озимого ріпаку твердими стовбурами забезпечує ідеальне середовище для широкого кола корисної фауни та популяцій безхребетних, одночасно захищаючи поверхню ґрунту від сонця та вітру, підтримуючи належний рівень вологи.

У переважній більшості випадків урожай цієї рослини продається відразу після збору врожаю. Отримані кошти фермери використовують для придбання добрив, засобів індивідуального захисту та палива для осіннього сівби. Тому економічна складова господарств безпосередньо залежить від ефективного вирощування озимого ріпаку, але для всього цього ріпаку потрібно зійти, перезимувати та витримати можливу посуху та шкідливу дію шкідників.

За сприятливих погодних умов використання додаткових складних фунгіцидів на ріпаку не є обов'язковою вимогою, вистачає діючих речовин карбендазим 350-400 грам.(Абсолют бренд Defenda 3-4 дол.) на 1 га та тебуконазол 0,8 – 1,2 л. на 1 га (Талер бренд Defenda 11-14 дол.). Для прикладу препарат Амістар Екстра (бренд Syngenta) вартує в районі 30 - 35 дол. за 1 л при нормі витрачання 0,7 – 1 л. на 1 га.

Значний внесок озимого ріпаку у стан ґрунтів, довкілля та загальну стабільність економіки є не менш важливим, ніж цінність цієї культури як джерела доходу та стабілізації сівозміни. На відміну від ярих культур, осимий ріпак, за яким належним чином доглядають, забезпечує 11 місяців ґрунтового покриву, що зменшує шкідливий вплив вітру та водної ерозії на ґрунті у важкі зимові місяці без необхідності додаткових витрат та навантаження.

Збір озимого ріпаку починається в липні та серпні, це одна з перших культур для збирання та відмінний попередник під озимі культури пшеницю, ячмінь та жито.

Встановлено, що осимий ріпак дає більше прибутку, ніж будь-який зимовий злак. Це також значно перевищує рівень рентабельності більшості інших озимих та культурних рослин.

Врожайність зернових протягом останніх років залишається практично незмінною, і стало важко забезпечити стабільну якість зерна в умовах зростаючої мінливості клімату. А середня урожайність озимого ріпаку - навпаки - демонструє постійну тенденцію до зростання, і вміст олії з року в рік залишається відносно стабільним. На відміну від багатьох інших культур, осимий ріпак пропонує значні можливості для підвищення продуктивності без значних додаткових витрат та ризиків. Враховуючи різницю в популярності та виробничих ресурсах між олійним ріпаком, загальновідомо, що це вигідніше для агровиробників, ніж пшениця, коли ріпакова ринкова ціна більш ніж удвічі перевищує ціну пшениці.

Незважаючи на всі позитивні сторони, існує ризик, оскільки погода регулює виробничий процес. Основним несприятливим фактором при вирощуванні ріпаку є нестача вологи в ґрунті під час сівби, що впливає на перенесення строків сівби. У той же час рослини не встигають досягти оптимальної фази до настання зими, що може спричинити їх замерзання взимку.

Найбільші втрати врожаю озимого ріпаку через пошкодження шкідниками завдає прихованохоботник - 55%, ріпаковий квіткоїд – 20 %, ріпаковий трач – 10 %, усі решта - 15%.

Основна проблема прихованохоботника це те, що його складно знищити на початкових стадіях, не всі агровиробники ризикують застосовувати фосфорорганіку, через її заборону в Європі.

Розглянемо використання сучасних технологій вирощування озимого ріпаку на прикладі АПП «Золота Нива» с. Бзовиця Тернопільського району Тернопільської області.

Вирощування ріпаку озимого, в господарстві Золота Нива поставлено на високому рівні. Господарство на передпосівному обробітку ґрунту та посіву використовує трактор CLAAS AXION 950, 400 к.с. Завдяки високій продуктивності AXION 950 швидше виконує роботу, однією такою машиною можна замінити декілька одиниць техніки меншої потужності. В парі до AXION 950 при підготовці площ під посів використовуються глибокорозпушувач Alpego craKer.

Глибокорозпушувач модельного ряду craKer має модульну складну раму, на відміну від зварних рам, які використовують більшість конкурентів. Така конструктивна особливість дає змогу зменшити навантаження на елементи рами та робочі органи, також з'являється можливість заміни частин рами при механічному пошкодженні. Прикочуючі котки Franter забезпечують повноцінний основний обробіток ґрунту в АПП Золота Нива на глибину до 40 см та вирівнюють поверхню поля. Котки мають систему регулювання глибини ходу.

Терміни посіву озимого ріпаку слід підбирати так, щоб до кінця осінньої вегетації рослин залишалось мінімум 55-60 днів із середньодобовою температурою 10°C. За цей час ріпак встигає сформувати 10-12 листків базової розетки до настання заморозків, щоб сформувати добре розвинену кореневу систему та кореневу шийку діаметром 10 мм. Для більшості регіонів західного регіону України цей період - з 10 по 30 серпня. Зимостійкість озимого ріпаку, посіяного в оптимальні терміни, досить висока (до 93%). Затримка сівби на 5-10 днів викликає зниження зимостійкості культур на 10-30%.

Посів насіння озимого ріпаку в АПП Золота Нива здійснюють в 2 половині серпня трактором CLAAS AXION 950 в парі з сівалкою COMPACT-SOLITAIR. Сівалка COMPACT-SOLITAIR обладнана комп'ютером марки Solitronic, який встановлено в кабіні трактора та дозволяє механізатору підготувати сівалку до посіву та слідкувати за процесом висіву насіння з густиною 420 тис. рослин на 1 га. Господарство Золота Нива надає перевагу ріпакам фірми DSW та Monsanto. Найкращі показники по результатах 2020 дали гібриди Далтон DSW (має потужну кореневу систему і високу посухостійкість) та Експізіт Monsanto (середньопізній гібрид з високою зимостійкістю) близько 4,5-5 тонн з 1 га.

Озимий ріпак має значну велику конкурентну активність проти бур'янів, порівняно із іншими культурами. При дотриманні технології вирощування, насамперед системи обробітку ґрунту, густоти стояння рослин, термінів сівби, систем захисту рослин і підживлення, ріпак утворює велику наземну масу, його рослини здатні самостійно ефективно пригнічувати бур'яни, що характерно для другої половині вегетації.

На посівах ПП Золота Нива застосовує досходові і післясходові гербіциди. Препарати і їхні норми витрат вибрано з урахуванням видового складу і чисельності бур'янів (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Технологічна карта вирощування ріпаку озимого, ПП Золота Нива осінь 2019 рік

№п/п	Назва операції	Склад агрегату	Параметри	Кількість	Строки
1.	Передпосівний обробіток ґрунту	CLAAS AXION 950 + ALPEGO CRAKER	Рихлення	Однократний	Після збирання попередника
2.	Передпосівне внесення добрив	CLAAS Ares 836 + AMAZONE ZA-M 1500	Нітроамофоска 16+16+16	200 кг	2 декада серпня
3.	Посів	CLAAS AXION 950 +COMPACT-SOLITAIR 9	Насіння ріпаку	420 тис. шт	2 декада серпня

4.	Хімообробка	CLAAS ARES 836 +AMAZONE UX 5200	Сора Нет Клаттер	2,0 л 0,18 л	В день посіву
5.	Хімообробка	CLAAS ARES 836 +AMAZONE UX 5200	Харума	1 л	1 декада вересня
6.	Хімообробка	CLAAS ARES 836 +AMAZONE UX 5200	Бор Талер Престо	1 л 1 л 0,2л	2 декада вересня

Озимий ріпак не в змозі конкурувати з бур'янами восени на ранніх стадіях росту та розвитку. Осінні бур'яни призводять до надмірного винесення точки росту озимого ріпаку над поверхнею ґрунту, поганого розвитку кореневої системи, що в сукупності збільшує ризик замерзання ріпаку, а також призводить до зниження врожайності. Тому найкраще вносити гербіциди до або після посіву, до того, як сходить ріпак.

В Золотій Ниві в якості досходових препаратів по контролю дводольних бур'янів та однорічних злакових використано препарати компанії Defenda Сора Нет 2 л. на 1 га (діюча речовина Пропізахлор 720г/л) та Клаттер 0,180 л на 1 га (діюча речовина Кломазон 480 г/л). Препарат швидко адсорбується головним чином через кореневу систему бур'янів і інгібує синтез протейнів, що призводить до зупинки поділу клітин і відмирання рослин. Проникаючи в рослини, діюча речовина препарату Клаттер (кломазон) зупиняє процес вироблення хлорофілу і каротинів і блокує процес фотосинтезу, що приводить до відмирання бур'янів.

Страховим препаратом ПП Золота Нива використовує препарат Харума Defenda 1 л на 1 га (діюча речовина Хізалофоп П – етил 125г/л), який має системну дію та ефективно бореться з усіма видами багаторічних і однорічних злакових бур'янів.

ПП Золота Нива у якості ретардантів на ріпак застосовує препарат із групи азолів Талер (тебуконазол 250 г/л) 1 л/га. Талер затримує ріст рослин у довжину, при цьому не пригнічують процес фотосинтезу, стимулюють накопичення асимілянтів та інших поживних речовин у корені; знижують вміст вологи в рослинах, що підвищує їхню морозостійкість; стимулюють розвиток кореневої системи, а також розростання корневих волосків. Крім того, Талер діє як фунгіцид проти збудників низки хвороб озимого ріпаку.

Від правильної осінньої підгодівлі залежить, наскільки підготовленими підуть рослини в зиму. Адже оптимальні параметри ріпаку перед зимуванням:

- висота розташування точки росту - до 3 см;
- діаметр кореневої шийки - 1,2 - 1,5 см;
- кількість справжніх листків - до 8-12.

Діаметр кореневої шийки є дуже важливим показником, рослини, у яких цей показник менше 1,0 см, практично не мають шансів перезимувати. Завдяки внесенню бора ми зможемо сформувати кореневу шийку з оптимальними показниками. Бор по ріпаку потрібно вносити не менше трьох разів, але осіннє внесення – є найважливішим.

Осінню здійснено одноразове внесення бору в кількості 1л, весною двохразово внесено по 1л.

На практиці озимий ріпак удобрюють найчастіше у два прийоми через короткий проміжок часу. Іноді це різниця в кілька днів, до 2-4 тижнів. Першу дозу слід вносити в такий час, щоб добриво не тільки розчинилося, але й частково поширилось у ґрунт до початку весняної вегетації, для чого необхідна достатня кількість опадів. Другий - максимум за 4 тижні до цвітіння, але умова - після нанесення повинна випасти значна кількість дощу, що полегшить рух добрив вглиб кореневої системи. Іноді варто прискорити друге внесення. Спостерігаючи за погодою за останні кілька років, першу дозу можна застосувати в лютому (якщо це дозволяє закон) або на початку березня для лову опадів, а другу - у третій декаді березня. Подальші підживлення збільшують сприйнятливність рослин до вилягання, затримки та продовження цвітіння, надмірного вегетативного розвитку, що в свою чергу призводить до зниження якості та розміру врожаю.

Таблиця 3

Технологічна карта вирощування ріпаку озимого, АПП Золота Нива весна 2020 рік

№п/п	Назва операції	Склад агрегату	Параметри	Кількість	Строки
1.	Внесення добрив по мерзлоталому ґрунту	CLAAS Ares 836 + AMAZONE ZA-M 1500	Сульфат амонію Аміачна селітра	250 кг 300 кг	26 лютого
2.	Хімообробка	CLAAS ARES 836 +AMAZONE UX 5200	Бор Престо Абсолют	1 л 0,2 л 0,6 л	1 декада квітня
3.	Внесення добрив	CLAAS Ares 836 + AMAZONE ZA-M 1500	Аміачна селітра	200 кг	1 декада квітня
4.	Хімообробка	CLAAS ARES 836 +AMAZONE UX 5200	Талер Коннект Бор	0,5л 0,5л 1,0л	2 декада квітня
5.	Хімообробка	CLAAS ARES 836 +AMAZONE UX 5200	Атік Біскайя Піктор	0,1кг 0,25л 0,5л	1 декада травня

При внесенні добрив ПП Золота Нива використовує трактор CLAAS ARES 836 та розсіювач мінеральних добрив Amazone zam 1500, з об'ємом бункера до 3000 л та шириною захвату 36 м є потужною, точною та надійним машиною. Характерною ознакою Amazone zam 1500 є подвійна воронка з оптимізованою формою бункера для постійного контролю правильності функціонування і більшої точності. Внесення добрив здійснено дворазово, 26 лютого підживлено по мерзлоталому ґрунті 250 кг сульфату амонію і 300 кг аміачної селітри і в першій декаді квітня здійснено підживлення аміачною селітрою в кількості 200 кг.

Весною здійснено три хімообробки ріпаку без використання гербіцидів:

1. Перша декада квітня при температурі +8-+10 градусів,
2. Друга декада квітня, фаза стеблуння, початок бутонізації,
3. Перша декада травня, 10 день цвітіння.

Вважаємо, що якісна підготовка ґрунту, інтенсивні технології, підбір гібридів залежно від площі вирощування та специфіки господарства, а також професійна агрономічна підтримка дистриб'юторських компаній дозволяють поглянути на майбутнє ріпаку в Україні з великими перспективами. А культура, яку до недавнього часу було важко вирощувати і без гарантії економічної стабільності, стає найвигоднішою серед основних польових культур, що позитивно впливає на сівозміну, яку важко переоцінити.

Перелік використаних джерел:

1. Гойсалюк Я. Захист посівів озимого ріпаку від шкідливих організмів. *Вісник Львівського національного аграрного університету : Агрономія*. 2008. № 12(1). С. 131-135.
2. Лазар Т.І. Інтенсивна технологія вирощування ріпаку озимого К.: *Мін-во АПК*, 1999. 32 с.
3. Лихочвор В.В., Петриченко В.В. Рослинництво. Сучасні інтенсивні технології вирощування основних польових культур. Львів : *Укр. технології*, 2006. 614 с.
4. Секун М.П. Технологія вирощування і захисту ріпаку К.: *Урожай*, 2008. 113с.
5. Рекомендації з вирощування озимого ріпаку / [М. І. Абрамик, І. М. Киפורук, О. М. Стельмах, Г. Д. Чорній, В. М. Вовк]. – Івано-Франківськ : Ів.-Франк. ін-т АПВ УААН, 2007. – С. 9-10.
6. Івашків І.М., Стефанишин Л. С., Король С.В. Економічні передумови використання відновлювальних енергетичних ресурсів на вітчизняних підприємствах в

умовах розвитку зеленої енергетики. *Агросвіт*.2020. №13-14. С. 61–65. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13-14.61

7. Івашків І.М., Трухан Л.М. Перспективи розвитку альтернативних джерел палива в Україні. *Економічний аналіз. Тернопіль*. 2019. Т. 29. №1. С.178—182. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.13-14.61

8. Ivashkiv I., Kupalova H., Goncharenko N., Andrusiv U., Streimikis J., Lyashenko O., Yakubiv V., Lyzun M., Lishchynskiy I., & Saukh I.(2020). Environmental responsibility as a prerequisite for sustainable development of agricultural enterprises. *Management Science Letters*, 10 (13), 2973—2984.DOI:10.5267/j.msl.2020.5.028

9. М. Gavrylenko, M. Fedirko, N. Dziubanovska, H. Pyrih, V. Brych and N. Halys. *10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*, Deggendorf, Germany, 2020, pp. 136-139, doi: 10.1109/ACIT49673.2020.9208930.

10. Пиріг Г. І., Файфур В.В., Крупка А.Я. Механізм фінансування енергоефективних заходів в умовах сталого розвитку суспільства. *Економічний аналіз*. 2018. Т.28, №3. С.71-77. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2018_28%283%29__11

11. Волощук О. П., Косовська Р.Ю. Продуктивність сортів та гібридів ріпаку озимого вітчизняної й зарубіжної селекції при вирощуванні в умовах західної частини Лісостепу. *Посібник українського хлібороба 2012 : наук.-практ. щорічник*. К., 2012. Т. 2. С. 283–284.

12. Івашків І.М., Абрамик, М. І. Шляхи економії витрат в умовах використання вітчизняного насіння ріпаку *Економічний аналіз: зб. наук. Праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. Том 19. No 3. С. 122-125. <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1042/890>*

УДК 631.115:(005.56:63) (477)

Прокопишин Оксана

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри обліку та оподаткування
Львівський національний аграрний університет
м. Львів, Україна

Oksana Prokopyshyn

Candidate of Economics, associate professor
Department of Accounting and Taxation
Lviv National Agrarian University, Ukraine

ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

CREATION OF THE FAVORABLE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR AGRICULTURAL COOPERATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Стратегічним напрямом довгострокового збалансованого розвитку сільської економіки є зростання підприємницької активності та поліпшення інвестиційного клімату. Вимоги ринкової економіки передбачають постійну диверсифікацію форм і методів організації праці в усіх сферах сільської економіки, що у свою чергу забезпечує зростання рівня зайнятості, покращання соціальних стандартів і якості життя сільських жителів.

Один із пріоритетних напрямів використання соціально-економічного потенціалу підприємництва на сільських територіях у сучасних умовах – розвиток кооперації.